

Reflektiota unikäsitysten tutkimisesta

Heikkilä, Silja. 2021. *Unien elävä perintö: Etnologinen tutkimus unikäsityksistä ja unien kertomistilanteista*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. 213 sivua. Verkkajulkaisun pysyvä osoite: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8866-1>.

Kaarina Koski

Silja Heikkilän etnologian alan väitöskirja *Unien elävä perintö* on unitutkimusta, joka ei käsittele unia. Tämä on yksi mahdollinen lähestymistapa unitutkimuksen monitieteisellä kentällä. Unisisältöjä ja unien fysiologisia ominaisuuksia tarkastellaan usein psykologiassa, kun taas kulttuurinen unitutkimus voi itse unien sijaan keskittyä myös niitä ympäröivään kerrontaan tai asenteisiin niitä kohtaan. Heikkilän tutkimus kartoittaa 2000-luvun Suomessa uniin liittyviä käsityksiä ja unien kerronnan mahdollisuuksia arjessa. Se kysyy, mitä unien ajatellaan olevan ja miten niihin suhtaudutaan, miten unikäsitykset välittyvät ja muuttuvat lapsuudesta aikuisuuteen sekä millaisissa tilanteissa ja miten unia kerrotaan muille. Unikäsityksiä ja unien kertomisen käytäntöjä lähestytään elävänä kulttuuriperintönä, jossa kulttuuriset ja henkilökohtaiset näkemykset ovat dialogissa keskenään. Aineistona on haastatteluja ja kyselyitä, joissa osallistujilta tiedusteltiin unikäsityksiä ja kokemuksia kerrontatilanteista.

Tausta folkloristisessa unitutkimuksessa

Heikkilä määrittelee lähestymistapansa sosiokulttuuriseksi ja kiinnittää sen folkloristisen unitutkimuksen jatkumolle. Hän tulkitsee aineistoaan dialogissa erityisesti Lea Virtasen ja Annikki Kaivola-Bregenhøjn tutkimusten kanssa. Virtasen ja Kaivola-Bregenhøjn tekemät unikerronnan tutkimukset muodostavat ainutlaatuisen tutkimustradition kansainvälisellä kentällä. Virtasen artikkeli "Unien kerronta nykypäivänä" (1980) käsittelee tämän tutkimuksen tapaan nimenomaan uniin sekä unien kerrontaan liittyviä käsityksiä ja käytäntöjä, kun taas

Kaivola-Bregenhøjn monet uniaiheiset tutkimukset (esim. Kaivola-Bregenhøj 1992 ja 2010) tarkastelevat myös unikerronnan sisältöjä, tulkintaperinteitä ja rakennetta. Näiden professoreiden havainnot unien käsittämisestä ja määrittelystä perustuvat 1970- ja 1980-luvuilla tallennettuihin aineistoihin ja tarjoavat hyvän vertailukohdan 2000-luvun aineistoille. 2000-luvulle tultaessa tutkimukseen osallistuneiden unikäsitykset ovat selvästi psykologisoituneet ja ottaneet vaikutteita tieteellisestä unitutkimuksesta, jota on sekä harjoitettu että popularisoitu runsaasti 1900-luvun lopulta lähtien.

Toisena folkloristisena lähtökohtana on uskomusperinteen tutkimus, jossa unia on jo pitkään käsitelty yhtenä yliluonnollisten kokemusten muotona. Heikkilän aineistossa unia ei yleisesti pidetä yliluonnolliseen kurkottavina eikä enneuniakaan enää tulkita suoraan tulevaisuutta kuvaavina vaan pikemminkin omia toiveita ja ajatuksia heijastavina. Yhteistä uskomusaiheisen kerronnan kanssa on kuitenkin edelleen se, että kyse on henkilökohtaisista kokemuksista, joihin suhtautuminen vaihtelee ja joiden kohdalla kertojan on arvioitava tarkoin, kenelle, milloin ja miten kertominen on sopivaa. Heikkilän tulkinnat unikerronnan mahdollisuuksista oman aineistonsa pohjalta ovat samanlaisia kuin esimerkiksi Gillian Bennettin huomiot vainajakokemuksista kerronnassa. (Bennett 1984.) Heikkilä ei kuitenkaan käsittele kerrontaa vaan tarkastelee käsityksiä ja niiden välittymistä prosesseina ja käytäntöinä. Kertomusten sijaan tutkimusaineistokin määritetty unipuheeksi – metakerronnaksi, josta unikuvaukset pääosin puuttuvat.

Unet kulttuuriperintönä

Heikkilä asemoi itsensä kulttuuriperinnön tutkijaksi ja etnologiksi, mutta sinänsä tutkimus edustaa kulttuuristen näkökulmien yleistä kenttää. Kulttuuriperinnön tutkijana hän tarkastelee unipuhetta sekä uniin ja unien kertomiseen liittyviä asenteita elävänä perintönä. Kulttuuriperintökeskustelu löytyy luvusta 1.3 Tutkimustehtävä ja -kysymykset, missä aiempi tutkimus kulkee osittain alaviitteissä. Kulttuuriperinnön määritelmään kuuluu tavallisesti tiedostettu perinnön vaaliminen ja eteenpäin välittäminen. Heikkilä ottaa etäisyyttä auktorisoidusta kulttuuriperinnöstä ja suuntaa katseensa ruohonjuuritasolle, jossa yhteisöllinen perintö saa yksilöllisiä muotoja ja merkityksiä. Kulttuuriperinnön määrittelyssä tämä edustaa väljintä laitaa, joka samastaa kulttuuriperinnön miksi tahansa kulttuurissa välittyväksi ilmiöksi tai käytännöksi. Niin sanottuihin vaikeaan ja pimeään kulttuuriperintöön viitaten Heikkilä väljentää määritelmää edelleen niin, ettei kaikki kulttuuriperintö ole edes itse valittua. Unien yhteydessä kyse on aikuisten lapsille välittämistä käsityksistä. Heikkilällä kulttuuriperintö laajenee lopulta tarkoittamaan yhteistä ihmisyyden perintöä, ”kaikkea sitä, mikä määrittelee ihmisiä yhteisönä tai lajinsa edustajana”. (S. 185–187.) Samalla hän kuitenkin pitää kiinni yhteisöjen oikeudesta määritellä itse, mikä on heidän kulttuuriperintöään. Tutkija ei siis määrittele kulttuuriperintöä vaan tutkii *kulttuuriperintöainesta*, jonka arkisia käytötapoja ja merkityksenantoja voi tarkastella elävänä perintönä (s. 24).

Käsitteiden määrittely tutkijan omaan käyttöön on tavallinen käytäntö, ja tällöin käsitteet toisinaan venyvät kauas siitä merkityksestä, jota varten ne alkujaan luotiin. Kulttuuriperinnön tutkimustraditio ja käsitteen status ovat ilmeisen vetovoimaisia, koska termi on nopeasti venynyt toiselta laidaltaan tarkoittamaan mitä tahansa kulttuuriin viittaavaa. Heikkilä esittelee kulttuuriperintökeskustelua monesta kulmasta, pohtii syvällisesti ja esittää hyviä perusteluja sille, miksi lähestyy unia koskevien käsitysten omaksumista ja välittymistä yksilön ja yhteisön välisessä dialogissa. Mutta miksi tämäkin määritellään kulttuuriperinnöksi eikä

käsitellä sitä perinteenä? Heikkilälle perinne on staattisessa tilassa tarkasteltu tuote, kun taas kulttuuriperintöä voi lähestyä myös dynaamisena prosessina (s. 22). Tekstissä kyllä viitataan myös perinnettä prosessina tarkasteleviin näkökulmiin, jotka ovat nykyaikaiselle folkloristille ominaisia. Niiden jättäminen huomiotta on osa tutkijan asemoitumista tietyn näkökulman edustajaksi.

Omaa asemointia tuetaan myös määrittelemällä oppialoja oman tutkimuksen näkökulmasta. Heikkilä tulee määritelleeksi folkloristiikan pelkästään kerronnantutkimukseksi ja etnologian puolestaan laajemmaksi yhteiskunnallisia ja sosiaalisia tekijöitä huomioivaksi otteeksi. Määritelmä on outo ja sivuuttaa suuren osan suomalaista folkloristista – ja luultavasti etnologistakin – tutkimusta. Toivon, etteivät lukijat erehdy pitämään tällaista luonnehdintaa pätevänä ja yleisesti hyväksyttynä. Nähdäkseni Heikkilän määritelmä kertoo vain, millaisiin unia koskeviin folkloristisiin tutkimuksiin hän on itse perehtynyt ja mihin hän puolestaan itse tähtää identifioituessaan etnologiksi. Sen pohjalta ei tulisi yleistää.

Tutkimus kääntyy tutkimaan itseään

Heikkilän tutkimusote on fenomenologis-hermeneuttinen, mikä merkitsee tässä kokemusten ja käsitysten ymmärtävää ja dialogista tarkastelua. Tutkija lähestyy kohdettaan avoimesti ja ennalta määrittelemättä ja on valmis kyseenalaistamaan ennakkokäsityksensä. Kun tutkimuksen eteneminen ymmärretään dialogiksi, jonka yksi osapuoli tutkija on, tulkinnat ovat vahvasti sidoksissa tutkijaan itseensä. Heikkilä tiedostaa, että tutkimuksen voisi tehdä monella eri tavalla ja ilmiöitä voisi jaotella toisin. Hän reflektoi perusteellisesti omia valintojaan ja esittelee käsitteiden määrittelymahdollisuuksia. Hän tarkentaa eroja esimerkiksi elämyksen ja kokemuksen, asennoitumisen ja suhtautumisen sekä unen kertomisen ja unen jakamisen välillä. Samalla pohditaan eroja tutkijan ja tutkimukseen osallistuneiden tavassa käyttää samoja termejä. Mitä osallistujat oikein tarkoittavat unikäsityksellä, ja ovatko he vain omaksuneet tutkijan syöttämän sanan ja missä mielessä? Unikäsityksen käsite hajoaa vähitellen tutkimuksen edetessä ja liukuu määriteltävästä tutkimuskohteesta tutkijan työkaluksi (s. 76). Heikkilä toteaa käsitykset muuttuviksi ja monikerroksisiksi ja tavallaan luopuu niiden täsmällisestä määrittelystä ja ryhmittelystä. Sen sijaan pohditaan syvällisesti käsitteiden määrittelyn ja käsitysten jäsentelyn mahdollisuuksia.

Menetelmien ja käsitteiden perusteellista reflektointia motivoi unitutkimuksen kentän monitieteisyys. Eri aloilla saatuja tuloksia ei pystytä yhdistelemään, ellei menetelmä- ja käsiteperusta ole selvillä (s. 88). Tässä reflektointi kuitenkin nousee itsetarkoitukseksi, koko tutkimus muotoutuu metodiseksi puheenvuoroksi unitutkimuksen kentällä ja tutkii korostuneesti itseään. Heikkilä toteaa: ”Kiinnostavaksi tutkimuksessani osoittautuu [...] itse tutkimusprosessi.” Loppusuoralla hän nimeää itsensä ”kertovaksi tutkijaksi”, mikä kuvaa hyvin sitä, että tämä tutkimus on lopulta kertomus tutkimuksen tekemisestä. (S. 185–186.) Sen seurauksena substanssipohjaiset tutkimuskysymykset unikäsityksistä ja unien kerronnasta eivät enää olekaan pääosassa. Kun unikäsitykset osoittautuvat tilannesidonnoiksi ja uniin suhtautumisen kanssa risteäviksi, Heikkilä päätyy esittelemään käsitykset ja suhtautumisen lomittain (s. 132) eikä lähde analysoimaan niiden välistä suhdetta. Hän ei tutki tilannetekijöiden vaikutusta käsityksiin tai kysy, liittyvätkö erilaiset käsitykset eri unityypppeihin, joita esimerkiksi Kaivola-Bregenhøj (2010) on eritellyt. Jäin miettimään, olisiko Heikkilän aineisto antanut vastauksia lähempiin analytyttisiin kysymyksiin.

Eettiset pohdinnat ovat tärkeä osa tutkimusta, ja tässä tapauksessa huolella koottu aineisto jäi uudistuvien eettisten sääntöjen jalkoihin. Kun osa haastatteluista oli jo tehty, säännöt aineiston elinkaaresta ja käsittelystä tiukentuivat. Koska osa aineistosta ei enää noudattanut uusimpia eettisiä sääntöjä, Heikkilä päätyi varmuuden vuoksi tuhoamaan koko aineistonsa tutkimuksen valmistuttua (s. 64–65). Arkistojen ystävää tällainen aina harmittaa – etenkin kun Heikkilän väitöskirja suuntautui lopulta metodiseksi puheenvuoroksi ja jätti kysymyksen unikäsityksistä edelleen hiukan auki.

Toisaalta ja toisaalta

Uskon, että *Unien elävä perintö* herättää lukijoissa ristiriitaisia reaktioita. Heikkilä luonnehtii työtä keskustelun avaukseksi, joka kutsuu lukijoita pohtimaan edelleen hänen dekonstruoimiaan käsitteitä kuten elävää perintöä ja unikäsityksiä ja tekemään niistä uusia tulkintoja. Tutkimuskäsitteet ovat yleensä välineitä analyysin tekemiseen. Mutta nyt kerrostuneeksi ja monimerkityksiseksi pohdittu käsiteapparaatti ei lopulta pysty enää vastaamaan tutkimuskysymyksiin, vaan ne jäävät melko avoimiksi. Lukija voi toki ajatella, että näin pitääkin olla, sillä tutkija on käynyt dialogia osallistujien kanssa, joiden näkemykset ovat moninaisia. Tai sitten lukija kokee kuten minä, että jokin jäi kesken: että reflektointi kuuluu metodiosuuteen, ja sen jälkeen pitäisi seurata analyysia. Nykystandardien mukaiseen väitöskirjaan ei kuitenkaan mahdu kaikkea, ja unikäsityksistä kiinnostunut lukija saattaa joutua pettymään. Tutkimusprosessia kuvaamaan kääntyneenä tutkimuksena tämä silti löytäneet metodeita ja käsitteitä pohdiskelevat lukijansa.

Viitteet

- Bennett, Gillian. 1984. "Women's Personal Experience Stories of Encounter with the Supernatural. Truth as an Aspect of Storytelling." *Arv. Nordic Yearbook of Folklore* 40: 79–87.
- Kaivola-Bregenhøj, Annikki. 1992. "Våra viktiga drömmar." Teoksessa *Drömmar och Kultur. Drömböcker och drömtolkning*, toimittaneet Kaivola-Bregenhøj ja Ulf Palmenfelt, 19–44. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Kaivola-Bregenhøj, Annikki. 2010. *Kerrotut ja tulkitut unet. Kulttuurinen näkökulma uniin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Virtanen, Leea. 1980. "Unien kerronta nykyaikana". Teoksessa *Kertojat ja kuulijat*. Kalevalaseuran vuosikirja 60, toimittanut Pekka Laaksonen, 55–67. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kaarina Koski on kansanuskoon ja kerrontaan erikoistunut folkloristiikan dosentti ja Helsingin yliopistossa toimivan Pohjoiset painajaiset 1400–2020 -tutkimushankkeen jäsen.